

---

a szó természetéről

Но забыли мы, что осиянно,
Только слово, средь земных тревог,
И в Евангелии от Иоанна
Сказано, что слово - это Бог.
Мы ему поставили пределом
Скудные пределы естества,
И как пчелы в улье опустелом
Дурно пахнут мертвые слова.
Н. Гумилев

Szeretnék feltenni egy kérdést, - mégpedig azt, hogy egységes-e az orosz irodalom? Valóban azonos-e a modern orosz irodalom Nyekraszov, Puskin, Gyerzsavein vagy Szimeon Polockij irodalmával? Amennyiben megőrződött valamilyen folytonosság, meddig nyúlik vissza a múltba? Ha az orosz irodalom mindig egy és ugyanaz, mi határozza meg az egységét, mely lényeges elve (úgynevezett kritériuma).

A történelmi folyamat fölgyorsulása miatt különösen kiéleződik az általam feltett kérdés. Igaz, túlzás mai történelmünk minden egyes évét egy örökkévalóságnak tekinteni, de valami mértani haladványhoz, szabályos és törvényszerű növekedéshez

---

De elfeledtük, hogy csak a szó ragyoghat a földi riadalmak közt, s hogy az Evangéliumban János azt mondta, a szó - Isten. Mi pedig határuul szabtuk neki a lényeg szűkös korlátait, és most, mint méhek a puszta kaptárban, bűzlenek a halott szavak.

hasonló figyelhető meg a történelmi erő, energia felhalmozódott és egyre gyarapodó potenciáinak rohamos realizálódásában. Megváltozott az egy adott időszakban lezajló események tartalmának mennyisége, ennek következtében megingott az idő egységének képzete, és nem véletlen, hogy a modern matematika kidolgozta a relativitáselvet.

Hogy a változások forratagában és a jelenségek feltartóztathatatlan folyamában megmentse az egység elvét, a modern filozófia Bergson személyében, akinek eredendően judeai értelme a praktikus monotheizmus állandó szükségletében él, a jelenségek rendszeréről szóló tant ajánl nekünk. Bergson nem az időbeli egymásutániség törvényének függvényében vizsgálja a jelenségeket, hanem a térbeli kiterjedésük rendjében. Őt kizárólag a jelenségek belső kapcsolata érdekli. E kapcsolatot megszabadítja az időtől, és külön vizsgálja. Az egymással kapcsolatban álló jelenségek ily módon egy olyan legyezöt alkotnak, amelyet szét lehet ugyan nyitni az időben, de amely ugyanakkor enged az értelem által fölfogott összecsucódásnak.

Az időben egyesített jelenségek ilyen legyezöhöz való hasonlítása csakis a jelenségek belső kapcsolatát emeli ki, és az okság problémája helyett, amely annyira szolgálai alárendelte magát az időben való gondolkodásnak, és hosszú időre leigázta az európai logikusok észjárását, a kapcsolatok problémáját veti fel, ami minden metafizikai mellékízt nélkülöz, és éppen emiatt sokkal gyümölcsözőbb a tudományos felfedezések és hipotézisek számára.

Egy olyan tudomány, amely a kapcsolat és nem az okság elvére épül, megkímél bennünket az evolúcióelmélet ostoba végnélküliségétől, nem is beszélve az evolúciótan vulgáris talpnyalójáról - a fejlődés elméletéről.

A jelenségek végnélküli láncolatának örök mozgása nem más, mint a durva végtelenség, ami semmit sem mond az egységekkel és kapcsolatokkal rendelkező észnek, és ami a maga könnyed és kézenfekvő evolucionizmusával

elaltatja a tudományos gondolatot. Igaz ugyan, hogy ez az evolucionizmus látszólag általánosít, de azon az áron, hogy mindenfajta szintézisről és belső rendszerről lemond.

A XIX. századi európai tudományos gondolkodás szertelensége, architektúra-nélkülisége az új évszázad kezdetére teljesen demoralizálta a tudományos gondolkodást. Az értelem, ami nem a tudás vagy a tudás összessége, hanem fogás, eljárás, módszer, elhagyta a tudományt, hiszen önállóan is képes létezni, és ott talál magának táplálékot, ahol akar. Hiába kerestük volna ezt az értelmet a régi Európa tudományos életében. A szabad emberi értelem elkülönült a tudománytól. Mindenütt felbukkant, csak nem ott: a költészetben, a misztikában, a politikában, a teológiában. Az új európai tudománnyal ellentétben a tudományos evolucionizmus és a fejlődéelmélet nem szegte nyakát, hanem ugyanabban az irányban munkálkodván tovább a teozófia partjára vetődött, mint az elerőtlenedett úszó, aki sivár partot ért. A teozófia a régi európai tudomány egyenes leszármazottja. S útja is ugyanoda vezet. Ugyanaz a durva végtelenség, ugyanaz a gerinctelen tanítás az átváltozásról (karma), ugyanaz a durva és naiv materializmus az érzékfeletti világ vulgáris értelmezésében, a tevékenység megismerésére irányuló akaratnak és hajlamnak ugyanaz a hiánya, és valamiféle lusta mindenevés, ezer gyomorra méretezett hatalmas és súlyos kérdőzés, már-már a közömbösség határát súroló minden iránti érdeklődés, és a semmit-meg-nem-értéssel rokon mindent-értés.

Az irodalom számára az evolúcióelmélet különösen veszélyes, a fejlődés elmélete pedig egyenesen halálos. Ha az evolucionista irodalomtörténészek fejtegetéseit hallgatjuk, akkor az derül ki, hogy az írók csak azon gondolkodnak, hogy hogyan tisztítsák meg az utat maguk előtt, és egyáltalán nem azon, hogy miképp valósítsák meg elképzeléseiket, és hogy minden író egy versenyen vesz

részt, amit azért indítottak, hogy tökéletesítsenek valamiféle irodalomgépét, noha senki sem tudja, hogy hol rejtőzködik a zsúri, és mi célt szolgál a gép.

A fejlődés elmélete az irodalomban - az iskolás tudatlanság legdurvább és legvisszataszítóbb formája. Az irodalmi formák változnak, egyes formák átengedik a helyüket másoknak. De minden ilyen váltás, minden ilyen nyereség veszteséggel jár együtt. Semmiféle "jobb", semmiféle fejlődés nem lehetséges az irodalomban, egyszerűen azért nem, mert nincs semmiféle irodalomgép és nincs start, ahova lehetőleg mindenkinél gyorsabban oda kell ugratni. Ráadásul egyes írók stílusára és műformájára alkalmazhatatlan a tökéletesítés értelmetlen teóriája, - ott is minden nyereség veszteséggel jár együtt. Hol van Tolsztojnál, aki az "Anna Kareniná"-ban elsajátította a Falubert-i regény pszichológiai erejét és konstruktivitását, a "Háború és béke" animális ösztöne, fiziológiai intuíciója? Hol van a "Háború és béke" szerzőjénél a "Gyermekkor és serdülőkor" formai áttetszősége, "klarizmusa"? A "Borisz Godunov" szerzője, ha akarta volna, sem tudta volna megismételni a líceumi verseket, épp úgy, ahogy senki nem ír ma gyerzsavini ódákat. Vagy ha úgy tetszik, másképp áll a dolog. Ahogy két geometria létezik - az euklideszi és a lobacsevi, lehetséges két irodalomtörténet is, két forráshól mgírva: az egyik csak a nyereségekről szólna, a másik csak a veszteségekről, és mindegyik ugyanarról beszélne.

Visszatérve a kérdéshez, hogy egységes-e az orosz irodalom, kezdetén elvethetjük a tökéletesedés elméletét. Csak a jelenségek belső kapcsolatáról fogunk beszélni, és mindenekeelőtt megpróbáljuk megkeresni a feltételezett egység kritériumát, a tengelyt, ami lehetővé teszi, hogy az irodalom különböző elszigetelt jelenségei az időben kitarthatók legyenek.

Egy adott nép viszonylagos irodalmi egységének kritériumaként talán csak a nép nyelve ismerhető el, minden más kritérium maga is viszonylagos, átmeneti és

mesterséges. A nyelv, bár változik, és egyetlen percre sem dermed nyugalomba, mégis napnál is világosabb a filológusok tudatában, és minden változása ellenére is állandó mérték, konstans lesz, belül egységes marad. Minden filológus tudja, hogy mi is az a személyazonosság egy nyelv öntudatát illetően. Miután a latin beszéd elterjedt a román földeken, új virágzásnak indult, és a leendő román nyelvek sarjait bocsátotta ki magából, új irodalom kezdődött, gyermekes és vérszegény a latinhoz képest, de már román.

Amikor megszólalt az Igor-ének élő és szemléletes nyelve, amely minden fordulatában tökéletesen világi, emberi és orosz volt, akkor kezdődött az orosz irodalom. És amikor Velemir Hlebnyikov, kortárs orosz író az orosz szövegtés sűrűjébe merít minket, az etimológiai éjszakába viszi okos olvasója kíváncsi értelmét és szívét, ugyanaz az orosz irodalom él, az "Igor-ének" irodalma. Az orosz nyelv, mint az orosz nép is, végtelen számú keveredésből, kereszteződésből, beoltódásból és idegen hatásból alakult ki. De egyvalamiben mindig hű maradt önmagához, amíg csak fel nem hangzott a mi konyhalatinunk, és az ófrancia Eulália-énekhez hasonlóan a mi nyelvünk hatalmas testén is meg nem indultak életünk sápadt hajtásai.

Az orosz nyelv - hellenisztikus nyelv. A történelmi körülmények hatására a hellén kultúra élő erői átengedték a nyugatot a latin befolyásnak, majd egy kis időre betértek a gyermektelen Bizánchoz, hogy végül az orosz nyelv ölére siessenek és átörökítsék neki a hellén világnézet magabiztos titkát, a szabad megtestesülés titkát, és ezért vált az orosz nyelv élő testként hangot a dóvá és beszélvé.

A nyugati kultúrák és történelmek kívülről bezárják a nyelvet, az állami és egyházi élet falaival kerítik körül, s így aztán az lassan elkorhad és

elérkezik a széthullás elkerülhetetlen órája. Az orosz kultúra és történelem partjait viszont minden oldalról az orosz nyelv félelmetes és határtalan őstengere veszi körül, ami semmiféle állami vagy egyházi keretbe nem préselhető bele.

A nyelv élete az orosz történelmi valóságban minden más tényezőnél meghatározóbb, mert a benne lévő teljesség, a jelentőségek és a lét teljessége soha el nem érhető csúcst jelentenek az orosz élet minden más jelensége számára. Az orosz nyelv hellenisztikus természetét az adja, hogy az orosz nyelv él. Hellenisztikus értelemben a szó az események sodrába bocsátott cselekvő test. Ezért az orosz nyelv már önmagában is történelmi, hiszen ő maga az események hullámzó tengere, az értelemmel bíró és lélegző test szüntelen megvalósulása és tevékenysége. Egyetlen nyelv sem tanúsít olyan erős ellenállást a megnevező és alkalmazott rendeltetéssel szemben, mint az orosz. Az orosz nominalizmus, azaz a szó realitásának a képzeleteti nyelvünk szellemét, és kapcsolja össze a hellén filológiai kultúrával, de nem etimológiai és nem is irodalmi vonatkozásban, hanem a belső szabadság elve alapján, amely mindegyiknek jellemző sajátja.

Bármiféle utilitarizmus halálos bűn a hellenisztikus természet ellen, az orosz nyelv ellen, és teljesen közömbös, hogy ez a gazdaság és a leegyszerűsítő célszerűség igényeit kielégítő telegrafikus vagy gyorsírási sifrék alkalmazásnak tendenciája-e, vagy pedig egy magasabb rendű utilitarizmus, amely a nyelvet a misztikus intuíciónak, az antropozozofizmusnak és mindenféle szóra éhes, és mindent felemésztt elmélkedésnek áldozza-e föl.

Andrej Belij például az orosz nyelv életében azért kóros és negatív jelenség, mert kizárólag saját spekulatív gondolkodásmódjára hagyatkozva kíméletlenül és szentelenül görgeti a szavakat. Kifulladásig szellemeskedő

bőbeszédűségben, nem képes feláldozni szeszélyes gondolatainak egyetlen árnyalatát, egyetlen fordulatát sem, és felrobbantja a hidakat, amiken nem akaródzik neki átmenni.

Végeredményben pillanatnyi tűzijáték után kavicskupac marad, és a rombolás szomorú képe fogad bennünket az élet teljessége, az organikus egység és a dinamikus egyensúly helyett. Az Andrej Belijhez hasonló írók alapvető hibája, hogy tiszteletlenek a szó hellenisztikus természetével szemben és a szót saját intuitív céljaik érdekében könnyörtelenül kizsákmányolják.

Az orosz költészetben minden más költészetnél gyakrabban ismétlődik meg a szó érzést kifejező képességében való kételkedés réges-régi témája:

Szív hol s kinek nyílhatna meg?

Ki értheti az életed?

(Szabó Lőrinc ford.)

- Így védekeznek a nyelv a szentelen merényletek ellen. A nyelv fejlődésének gyorsasága nem egyenlő mértékű az élet fejlődésével. Minden olyan kísérlet, amely a nyelvet megpróbálja az élet követelményeinek teljesítésére alkalmassá tenni, eleve kudarcra van ítélve. Az úgynevezett futurizmus, ez az írástudatlan kritikusok által alkotott fogalom, aminek sem tartalma, sem kiterjedése nincs, nem csak a nyárspolgári irodalompszichológia kuriózuma. A fogalom pontos értelmet nyer, ha éppen az erőszakos és mechanikus alkalmazást értjük rajta, s a hitetlenséget a nyelvvel szemben, amely egyszerre távgyalogló és technósbéka.

Hlebnyikov úgy vesződik a szavakkal, mint a vakondok. Miközben járatokat ásott a jövő száznaknak, a magát imaginistának nevező moszkvai metaforikus iskola ereje kimerült abban, hogy a modern korra alkalmazza a nyelvet, messze a nyelv mögött maradt és sorsa a kisöpretés, mint a papírszemété.

Mikor Csaadajev azt hangoztatta, hogy Oroszországnak nincs történelme, azaz, hogy Oroszország a kulturális jelenségek szervezetlen és történelmietlen köréhez tartozik, figyelmen kívül hagyott egy körülményt, - nevezetesen: a nyelvet. Ilyen magasan szervezett, ennyire organikus nyelv nem csak a történelemben nyíló kapu, hanem maga a történelem.

Oroszország számára a történelemből való kihullás, a történelmi szükségszerűség és folytonosság birodalmából, a szabadságból és célszerűségből való kirekesztődés a nyelvtől való eltávolodással lett volna egyenlő. Két, három nemzedék "elgémberedése" a történelmi halálba juttatta volna Oroszországot. A nyelvből való kirekesztődés számunkra egyet jelent a történelemből való kizáródással. Ezért egészen valószínű, hogy az orosz történelem a szélén jár, a szakadék peremén, és minden percben a nihilizmusba zuhanhat, ami a szóból való kirekesztődéssel jelent egyet.

A modern orosz írók közül leginkább Rozanov érezte meg ezt a veszélyt, és egész életében harcolt a szóval való kapcsolat megőrzéséért, az orosz beszéd hellenisztikus természetére épülő filológiai kultúráért. Elhatározottan anarchikus viszonyulás mindenhez, teljes zűrzavar, minden hiábavaló, csak egyet nem tudok, - irodalom nélkül élni, nem tudom elviselni a szóból való kirekesztődést. Ilyen volt körülbelül Rozanov lelki alkata. Ez az anarchikus és nihilizmusba hajló lélek csupán egyetlen hatalmat ismert el - a nyelvmágiát, a szó hatalmát, és figyelemre méltó, hogy ezt nem úgy teszi, mint a stílussal mit sem törődő, szavakat gyűjtő és összefűző költő, hanem mint beszélgetőtárs, mint egy mogorva ember.

Rozanov egyik könyvének címe "A templom falainál". Úgy tűnik, mintha Rozanov egész életében valami puha ürességben tapogatózott volna, arra törekedve, hogy megtalálja az orosz kultúra falait. Ő sem

tudott fal nélkül, akropolisz nélkül élni, ahogy nem tudott Cseadajev, Leontyev, Gersenzon és több más orosz gondolkodó sem. Minden körbe forog, minden szétesik, minden puha és képlékeny. De mi történelmien akarunk élni, leküzdhetetlen vágyat érzünk, hogy megtaláljuk a Kreml, az Akropolisz kemény diócskáját, bárminek is nevezzék ezt a magot, akár államnak, akár társadalomnak. Rozanov egész sorsát az határozta meg, hogy megszállottan kereste e diócskát és mindent, ami azt jelképezhette, és e tény egyszer s mindenkorra tisztázza őt az elvnelküliség és az anarchizmus vádjá alól.

"Nagy teher az egy embernek, hogy egy egész nemzedék legyen - nem marad más számára, mint meghalni - az én időm az enyészet, a tiéd a virágzás?" És Rozanov nem élt, hanem olyan okos és gondolkodó halállal haldoklott, ahogy a nemzedékek haldoklanak. Rozanov élete a filológia halála, az irodalom elhervadása és kiszáradása, egyúttal ádáz harc az életért, ami még pislálkol a szavacskákban és a fecsegésekben, az idézőjelek között a citátumokban, de mindig a filológiában és csakis a filológiában.

Rozanov viszonya az orosz irodalomhoz a legnagyobb mértékben irodalmiatlan. Az irodalom társadalmi jelenség, a filológia családi, dolgozószobai jelenség. Az irodalom - előadás, utca; a filológia egyetemi szeminárium, család. Igen, pontosan egyetemi szeminárium, ahol öt-hat diák ül, akik jól ismerik, kereszt- és apai nevükön szólítják egymást, hallgatják a professzorukat, és az ablakon behajolnak az egyetemi kert ismerős fáinak ágai. A filológia család, mert minden családot az intonáció, a citátum és az idézőjelek tartanak össze. A családban minden hanyagul kimondott szónak meghatározott árnyalata van. És e határtalan, különleges és tisztán filológiai árnyalás alkotja a családi élet alapját. Innen ered tehát Rozanov vonzódása az otthoniassághoz, amely annyira jellemző egész irodalmi

tevékenységére. Amit Rozanov filológiai beállítottságáról mondtam, az nem vonatkozik a lelkére, ami a dió fáradhatatlan keresése közben elropogtatta és szétrágcsálta saját szavait és szócskáit, s csak a héját hagyta nekünk. Nem csoda, hogy Rozanov felesleges és terméketlen írónak bizonyult.

Milyen borzasztó, hogy az ember (az örök filológus) talált szót arra, hogy - "halál". Hát lehet azt valahogy nevezni? Lehet annak neve? A név már meghatározás, már az, hogy "valamit tudunk". Igen sajátos módon határozza meg Rozanov a maga nominalizmusának lényegét: örök megismerési folyamat, semmire sem vezető örök dióropogtatás, mivelhogy képtelenség a diót feltörni. És milyen Rozanov mint irodalomkritikus? Folyton csak csipkelődik, találmokra olvas, eltévelyedett bérány, - sem ilyen, sem olyan...

A kritikusnak fálnia kell a köteteket, közben ki kell választania a szükségeset, általánosítania kell; Rozanov meg belegabalyodik valamelyik orosz költő egyetlen sorába, mint ahogy fennakadt egy Nyekraszov-soron is. "Este, ha járok a sűrű homályban", (Fodor András ford.) az első, ami éjjel a bérkocsin egyébe jutott, egy igazi rozanovi észrevétel - aligha akad még egy ilyen verssor az egész orosz költészetben. Rozanov az egyházat és ugyanazért a filológiáért kedvelte meg, mint a családot. Ezt írja: "Az egyház a halottat olyan csodálatos szavakkal nevezte meg, amilyeneket a halott apáról, fiúról, feleségről kedvesről mi képtelenek lennénk mondani, azaz általában minden haldokló és halott embert magához annyira közeállónak érzett, amilyenek csak egy anya érzheti halott gyermekét. Hogy is ne bocsátanánk meg neki ezért mindent?..."

Az antifilologikus szellem, amellyel Rozanov harcolt, a történelem legmélyéről tört elő, és ez a tűz a maga nemében ugyanúgy olthatatlan, mint a filológia tüze.

Vannak olyan olaj táplálta tüzek a földön, amelyek véletlenül lobbannak fel és aztán évtizedeken át égnék. Nincs semlegesítő anyag, nincs semmi, amivel tökéletesen el lehetne fojtani őket. Luther már rossz filológus volt, mert érvek helyett vitapartneréhez vágta a tintatartót. A Nyugat földjén forró kráterekben égő antifilológikus tűz elfekélyesíti Európa testét, és örökre terméketlen pusztasággá teszi a kultúra számára ezt a talajt, ahol föllobbant. Az éhes lángot semmivel sem lehet semlegesíteni. Hagyni kell, hogy égjen, és el kell kerülni azokat az átkozott helyeket, ahol senkinek semmi dolga, ahova senki nem igyekszik.

A filológia nélküli Európa még nem Amerika, ez az Istentől megátkozott civilizált Szahara, a pusztulás borzalma. Továbbra is állni fognak az európai Kremlek és Akropoliszok, a gótikus városok, az erődhöz hasonló székesegyházak, és a gömb alakú kupolás templomok, de az emberek értetlenül nézik majd őket, sőt hamarosan félni kezdenek majd tőlük, mert nem értik, hogy milyen erő emelte őket, és milyen vér folyik a környezetükben élő hatalmas architektúra ereiben.

De mit is beszéllek? Amerika jobb ennél az ésszel egyelőre még fölfogható Európánál. Amerika, miután elvesztegette Európából hozott filológiai tartalékait, mintha megbolondult volna és gondolkodóba esett volna, és hirtelen létrehozta a mega filológiáját, előléta valahonnan Whitmant, aki, mint egy új Ádám, nevetet kezdett adni a dolgoknak, és egy Homéroszhoz hasonló ősi, nomenklatúrás költészeti mintát hozott létre. Oroszország nem Amerika, nekünk nincs filológiai behozatalunk, nálunk nem sarjad, mint fa a tengerentúlról érkezett pálmamagból, olyan különlegesen csodálatos költő, mint Edgar Poe. Hacsak nem Balmont, a legkevésbé orosz költő, az eolhárfa külországi tolmácsa, akihez hasonló Nyugaton soha nem született, és aki elhivatottságát és származását tekintve saját legeredetibb műveiben is tolmács.

Balmont helyzete Oroszországban - egy nemlétező fonetikai hatalom külföldi képviselője, az eredeti nélküli fordítás tipikus és ritka esete. Bár Balmont is moszkvai, Oroszországtól mégis egy tenger választja el. Teljesen idegen az orosz költészet számára, és kisebb nyomot hagyott benne, mint az általa fordított Edgar Poe vagy Shelley, annak ellenére, hogy költeményei nagyon érdekes eredetire engednek következtetni.

Nekünk nincs Akropoliszunk. A mi kultúránk még ma is kóborol és nem találja saját falait. Azonban Dal szótárának minden szava az Akropolisz diócskája, kis Kreml, a hellén szellemtől áthatott nominalizmus szárnyas vára, ami szilárdan ellenáll a történelmünket minden oldalról fenyegető alaktalan elemeknek, a nemlétnek.

Míg Rozanov a családiásan félkegyelmű és koldus módra tengődő hellenizmus képviselője irodalmunkban, Annyenszkij a hősiés hellenizmusé, a harcok filológiáé. Annyenszkij verseit és tragédiáit azokhoz a faerdőtéményekhez, ősi városokhoz lehet hasonlítani, amelyeket a hűbéres fejedelmek építettek a kazár éj ellenébe a sztyeppe mélyén, hogy védekezzenek a besenyők támadásai ellen.

**На темный зребный мой я больше не в обиде:
И наг и немощен был некогда Овидий.**

Annyenszkij bémulatosan képtelen volt arra, hogy bármiféle hatást is átvegyen, és közvetítő, fordító legyen. Nagy magasságban a legeredetibb mozdulattal ragadta el az idegent, s aztán a zsákmány gögösen kiengedte karmai közül, hadd zuhanjon le maga. És

---

+ Sötét sorsomra nem neheztelek: hajdan mezítelen és gyenge volt Ovidius is.

költészetének sasmadara, ami elragadta Euripidészt, Mallarmét, Leconte de Lisle-t, semmi mást nem hozott nekünk a karmaiban, csak egy marék fűvet. -

**Поймите, к вам стучится сумасшедший,
Бог знает где и с кем всю ночь прошедший,
Блуждает взор, и речь его дика,
И камешков полна его рука,
Того гляди, другую опростаёт,
Вас листьями сухими закидает.**

Gumiljov nagy európai költőnek nevezte Anyyenzskijt. Én azt hiszem, hogy az európaiak, akik békésen tanították felnövekvő nemzedékeiknek az orosz nyelvet, míg őseik a régi nyelveken és a klasszikus kötészetben nőttek föl, ha őt megismerik, visszarettennek e vakmerő királyi ragadozótól, aki az orosz hómezőkre ragadta el tőlük a galamb Euridikét, letépte Phaedra válláról a klasszikus sálat, és gyöngéden, ahogy az egy orosz költőhöz illik, állatbört terített a még mindig didergő Ovidiuszra. Milyen különös volt Anyyenzskij sorsa! Megérintette a világi gazdagság, de ő csak egy maréknyit tartott meg magának belőle, jobban mondva felemelt egy marék port, és visszaszórta a Nyugat tündöklő kincseire. Míg mindenki aludt, Anyyenzskij virrasztott. Horkoltak a hétköznapi krónikásai. Nem volt még Veszi. A fiatal egyetemista, Vjacseszlav Ivanovics Ivanov Mommsennél tanult, és latinul írta a római adózásról szóló monográfiáját. És ezalatt a carszkoszelói gimnázium igazgatója Euripidésszel birkózott hosszú éjszakákon át. Magába szívta a bölcs hellén beszéd kígyómérgét, és a keserű,

---

+ Képzeljétek el, hogy bekopog hozzátok egy ősrült, aki Isten tudja, hogy hol és kivel töltötte az éjszakát, réveteg a tekintete, a beszéde vad, és kővel van teli az egyik keze. Féltő, hogy mikor a másikat kiüríti, száraz levelekkel szór be benneteket.

Ürömerős verseknek olyan koncentrátumát hozta létre, mint sem előtte, sem utána senki. És Anyyenzskij számára a költészet családi ügy volt, Euripidész házi író, tömör citátum és idézőjelek. Anyyenzskij úgy fogta föl az egész világgöltészetet, mint egy Hellász által kibocsátott fénykévét. Ismerte a távolságot, érezte annak pátoaszát és hidegét, és látszólag sohasem közelítette egymáshoz az orosz és a hellén világot. Anyyenzskij művészete az orosz költészetben nem hellenizáció, hanem az orosz nyelv szellemének megfelelő, adekvát belső hellenizmus. A hellenizmus - cserépfazék a kemencén, edényfogó, egy köcsög tej, háztartási eszközök, edények, minden, ami a testet körülveszi; a hellenizmus - a tűzhely szentnek érzett melege, az ember külső világához tartozó összes tulajdon, minden ruhadarab, amit a kedves a vállára terít; a szent borzongásnak ugyanazzal az érzésével, mint

Как мерзла быстрая река
И зимни вихри бушевали,
Пушистой кожей прикрывали
Они святого старика.

A hellenizmus az, amikor az ember tudatosan használati eszközökkel veszi körül magát a haszontalan tárgyak helyett, e tárgyakat használati eszközökké alakítja, a környező világot emberivé teszi, és a legfinomabb teológiai melegséggel fűti át. A hellenizmus - minden kályha, amelynél ül az ember, és melegét a saját testmelegeként becsüli. Végül a hellenizmus, - az egyiptomi halottak sírbárcája, amibe minden szükséges dolgot beletesznek, még az illatszeres korsót, a kis

---

⁺ Mikor befagyott a gyors folyó és téli viharok tomboltak, puha prémmel takarták be ök a szent öreget.

tükröt és a fésűt is, hogy az ember folytathassa földi vándorlását. A hellenizmus, - a szavak bergsoni értelemben vett rendszere, amelyet az ember maga köré terít, mint az időbeli függésüktől megszabadított, és az ember énjén keresztül belső kapcsolatnak alárendelt jelenségek legyezőjét.

Hellenisztikus értelemben a szó használati tárgy, és így minden, ami az ember megszentelt körébe vonódott, használati tárggyá válhat, következőképpen szimbólummá. Felvetődik ezért a kérdés, hogy szükséges-e ilyen túlméretezett és erőltetett szimbolizmus az orosz költészetben. Nem vétek-e ez hellén természetű nyelvünkkel szemben, amely úgy alkotja a maga képeit, mint emberi szükségletre szánt tárgyakat?

Szó és kép között lényegében nincs semmi különbség. A szó már lepecsételt kép, többé nem lehet hozzányúlni. Nem alkalmas a mindennapos használatra, ahogy senkinek sem jutna eszébe cigarettára gyűjtani az örökmécses tűzéből. Az ilyen lepecsételt képek is nélkülözhetetlenek. Az ember szereti a tilalmat, még a vadember is mágiikus tiltást, "tabut" mond ismert tárgyakra. Másfelől a lepecsételt, használatból kivont kép ellensége is az embernek, a maga nemében kitömött állat, madárijesztő.

Minden, ami mulandó, csak árnyék. Vegyük például a rózsát és a napot, a galambot és a lányt. A szimbolista számára e képek egyike sem érdekes örmagában, hanem a rózsáé, mint a nap árnyéka, a nap, mint a rózsáé árnyéka, a galamb, mint a lány, a lány, mint a galamb árnyéka. A szimbolista kizsigerelem a képeket, mint egy kitömött bábut, és idegen tartalommal tölti meg. A szimbolikus érdeke helyett állatkitömő műhelyt hoz létre.

Ide vezet hát a professzionális szimbolizmus. Demoralizálták a befogadást. Semmi sem valódi, semmi sem evilági. Az egymásnak bólogató kapcsolatok szörnyű kontratánca. Örök kacsingatás. Sehol egy világos szó,

csak célzások, ki nem mondás. A rózsza a lány felé bólint, a lány a rózsza felé. Senki sem akar önmaga lenni. Az orosz költészetben fölöttébb figyelemre méltó a húsz év alatt kolosszális, bár agyaglóbakon álló építménnyé váló Veszi csoport szimbolistáinak korszaka, amelyet leginkább úgy lehetne meghatározni, mint az álszimbolizmus korszakát. Ne úgy értsük ezt a meghatározást, mint a klasszicizmusra való célzást, hiszen az sértő lenne Racine csodálatos költészetére és termékeny stílusára nézve. Az álklasszicizmus a nagy stílushoz hozzátapadt gúnynév, amit az iskolás tudatlanság alkotott. Az orosz álszimbolizmus viszont valóban álszimbolizmus. Jourdain öregkorában felfedezte, hogy egész életében prózában beszélt. Az orosz szimbolisták ugyanezt a prózát fedezték fel, azaz a szó ősi képi természetét. Lepecsételtek minden szót, minden képet, és kizárólag liturgikus használatukat engedélyezték. Az eredmény módfelett kényelemetlen - sem bemenni, sem felállni, sem leülni nem lehet. Nem lehet ebédelni az asztalnál, mert az nem egyszerűen asztal. Nem lehet tüzet gyújtani, mert az olyasmit jelenthet, aminek senki sem örülne.

Az ember nem gazda a saját házában. Hol a templomban, hol a druidák kertjében kell élnie, semmire sem nézhet a gazda szemével, semmin sem pihenhet meg a tekintete. Minden használati tárgy fellázadt. A seprű boszorkányszombatra kérezkedik, a cserépfazék nem akar többé főzni, hanem abszolút jelentést követel magának (mintha a főzés nem lenne abszolút jelentés). A gazdát kiűzték a házából, és többé nem mer oda lépni. Hogy is lehetne a szó odarögzítve a jelentéséhez: talán jobbágyság ez? Hiszen a szó nem dolog. A jelentése sohasem önmaga fordítása. Valójában soha nem úgy volt, hogy valaki elkeresztelte, kigondolt névvel illette a dolgot. Sokkal egyszerűbb és tudományos értelemben is helyes úgy tekinteni a szót mint képet, azaz irodalmi fogalmat. Ily módon ki lehet kerülni a forma és tartalom kérdését, amennyiben a fonetika - forma, minden más

tartalom. Kiküszöbölődik annak kérdése is, hogy mi az elsődleges fontosságú, - a szó vagy annak hangzó jellege. Az irodalmi fogalom a jelenségek bonyolult komplexuma, kapcsolat, "rendszer". A szó által hordozott jelentést úgy is tekinthetjük, mint egy lampion belsejében égő gyertyát, és megfordítva, a hangtani fogalmat, az úgynevezett fonémát is el lehet helyezni a jelentés belsejében, mint ugyanazt a gyertyát ugyanabban a lámpában.

A régi pszichológia csak objektivizálni tudta a fogalmakat, és a naiv szolipsizmust leküzdve külsődleges dolgokként vizsgálta őket. Ez esetben döntő jelentőségű volt a realitás momentuma. Tudatunk termékeinek realitása a külső világ tárgyaihoz közelíti azokat, és lehetőséget ad arra, hogy a fogalmakat objektív dolgoknak tekintsük. A tudomány a megismerés elméletével együtt egyre közelebb kerül az emberhez, és ez más útra kényszerít bennünket. A fogalmakat már nem is csak a tudat objektív realitásának tekinthetjük, hanem emberi szerveknek is, pontosan úgy, mint a májat vagy a szívet.

Ami a szót illeti, az irodalmi fogalmak ilyen ételmezése új és széles távlatokat nyit, és megcsillantja egy organikus poétika létrehozásának lehetőségét. E poétika nem törvényalkotó, hanem biológiai jellegű, és az organizmus belső összhangja érdekében megszünteti a kánont, és a biológia tudományának minden sajátosságával rendelkezik.

Egy ilyen poétika megalkotásának feladatát vállalta magára az orosz líra organikus iskolája, amely Gumiljov és Gorogyeckij kezdeményezésére jött létre 1912-ben, s amelyhez Ahmatova, Narbut, Zenkevics és e sorok írója is csatlakozott. Az akmeizmus tanulmányozását megnehezíti, hogy irodalma nagyon kicsi, és vezetői fukarkodnak az elméletekkel. Az akmeizmus ellenzésből született: "Le a szimbolizmussal, éljen az élő rózsai!" - így hangzott az első jelszó. Gorogyeckij a maga idejében megpróbált irodalmi világnézetet oltani az akmeizmusba,

ez volt "ádámizmus", az új földről és az új Ádámról szóló tanítás. A próbálkozás nem sikerült, az akmeizmus világnézettel nem foglalkozott; az eszméknél sokkal értékesebb új ízlésbeli érzékelést, és főleg a teljes irodalmi fogalom, az új, organikus értelemben vett kép alkotása iránti hajlamot hozott magával. Az irodalmi iskolákat nem az eszmék, hanem az ízlések éltetik. Hiába hoz valaki egy egész halom eszmét, ha nem hoz új ízlést, nem lesz képes új iskolát teremteni; csak poétikát alkotni. Ellenben lehet kizárólag ízléssel iskolát teremteni, minden eszme nélkül. A szimbolistákra nem az akmeista eszmék, hanem az akmeista ízlés bizonyult megsemmisítő hatásúnak. Az eszméket részben a szimbolistáktól vettük át, és maga Vjacseszlav Ivanov is nagy segítséget nyújtott az akmeista elmélet megalkotásához. De nézzék, milyen csoda történt: azok, akik az orosz költészet világában élnek, úgy érezték, hogy új vér kezdett folyni az orosz költészet ereiben. Azt mondják, a hit hegyeket mozgat, én pedig a költészetre alkalmazva azt mondom: a hegyeket az ízlés mozgatja. Mivel Oroszországban a század elején új ízlés jött létre, felkerekedtek az olyan óriások, mint Rabelais, Shakespeare, Racine, és vendégségbe indultak hozzánk.

Az akmeizmus felhajtóereje, azaz az irodalom és annak minden nehézsége és terhe iránt érzett cselekvő szeretet rendkívül nagy. E cselekvő szeretet emelőkarja is éppen az új ízlés volt: egy olyan poétika és poézis létrehozására irányuló férfias törekvés, melynek centrumában az ember áll, akit nem lapítottak palacsintává az álszimbolizmus szörnyűségei, hanem aki gazda a saját házában, és melynek centrumában az igazi szimbolizmus áll, amit szimbólumok, azaz használati tárgyak vesznek körül, és ami úgy viszonyul az irodalmi folyamatokhoz, mint saját testrészeihez.

Az orosz társadalom életében nem egyszer volt olyan pillanat, amikor zseniálisan olvastak a nyugati irodalom szívében. Így Puskin, s vele egész nemzedéke Chenier-t olvasta. A következő nemzedék, Odojevszkij nemzedéke Schellinget, Hoffmant és Novalist, a hatvanasok a maguk Buckle-ját olvasták, bár a puskaport egyik fél sem találta fel, és ebben az esetben nem is lehetett megtalálni az ideális olvasót. Az akmeista szél megforgatta a klasszikus és romantikus könyveket, és mindegyik pontosan ott nyílt ki, ahol a kor számára a legfontosabb volt. Racine a Phaedránál nyílt ki, Hoffman a Szerapioni testvéreknél. Napvilágra kerültek Chenier jambusai és Homéros Iliásza. Az akmeizmus nem csak irodalmi, hanem társadalmi jelenség is az orosz történelemben. Vele született újjá az erkölcsi erő az orosz költészetben. "Azt akarom, hogy mindenütt úszhasson a szabad bárka; Istent és a sátánt egyformán magasztalom", - mondta Brjuszov. E nyomorúságos "nyicsevocsesztvo" soha nem ismétlődik meg az orosz költészetben. Az orosz költészet társadalmi pátosza eddig csak a "polgár"-ig terjedt, de létezik a "polgár"-nál magasabb rendű eredet is, - a "férfi" fogalma.

A régi polgári költészettel ellentétben az új orosz költészet nem csak polgárokat, hanem "férfit" is köteles nevelni. A tökéletes férfiasság ideálját a stílus és korunk gyakorlati követelményei készítették elő. Minden nehezebbé és hatalmasabbá vált, ezért az embernek is keményebbnek kell lennie, sőt éppen az embernek kell a legkeményebbnek lennie a földön, és úgy kell ahhoz viszonyulnia, mint a gyémántnak az üveghez. A költészet hieratikus, azaz szent jellege azon a meggyőződésen alapul, hogy az ember a legkeményebb a világon.

Elcsendesedik a század, elalszik a kultúra, elkorcsosul a nép, miután átadta erőit egy új társadalmi osztálynak, és ez a folyam magával ragadja az emberi szó törékeny csónakját a jövőndő nyílt tengerére, ahol csüggedt kommentár váltja fel a kortársak gyűlöletének és

együttérzésének friss szelét. Hogyan is lehetne a hosszú útra előkészíteni ezt a csónakot anélkül, hogy ne látnánk el mindennel, amire csak szüksége lehet az oly idegen és oly kedves olvasónak? Még egyszer összevetem a költeményt a holtak egyiptomi bárkájával. Minden élethez szükséges dolgot összegyűjtöttek ebben a bárkában, semmit sem felejtettek ki belőle. De ahogy előre láttam az álszimbolizmus krízisét, látom a kezdetlegesen megfogalmazott akmeizmus elleni támadásokat és a reakció kezdetét is. A tiszta biológia nem alkalmas poétika alkotására. A biológiai analógia jó és gyümölcsöző, de következetes alkalmazásának eredményeképpen az álszimblistakénál nem kevésbé szoros és elviselhetetlen kánon jön létre. "A gótikus lélek józan szakadéka" ásít a művészet fiziológiai értelmezésében. Salieri méltó és tiszteletre és a forró szeretetre. Nem az ő hibája, hogy az algebra zenéjét ugyanolyan erősnek hallotta, mint az élő harmóniát.

A romantikus, az idealista, a tiszta szimbólumról, a szó elvont esztétikájáról álmodozó arisztokrata helyett, a szimbolizmus, futurizmus és imaginizmus helyett a szó-tárgy élő költészete jött el, és ennek alkotója nem az idealista-álmodozó Mozart, hanem a kemény és szigorú kőműves mester, Salieri, a dologi világ létrehozójának nyújtotta kezét.

(Mikola Gyöngyi fordítása)